

в галузі спілкування. Емоційний – дає змогу включити переживання особистісної значущості отриманої інформації. Конативний аспект передбачає суттєве розширення поведінки майбутніх менеджерів через усвідомлення неефективності та небажаності деяких звичних способів поведінки під час спілкування. Відзначимо, що для ефективного формування готовності до професійного спілкування майбутніх менеджерів фінансово-економічної сфери потрібно не лише активізувати навчальну діяльність на основі використання психолого-педагогічного тренінгу, а інтегрувати всі можливі засоби, форми, методи в різних видах діяльності (лекції, семінари, практичні заняття з дисциплін комунікативного циклу). Вважаємо, що лише оптимальне поєднання всіх цих засобів дасть можливість отримати позитивний результат.

Висновки. У ході дослідження ми висунули робочу гіпотезу, що впровадження в навчально-виховний процес виокремлених та обґрунтованих психолого-педагогічних умов (упровадження інформаційних технологій у навчально-виховний процес; застосування діяльнісно орієнтованого підходу при вивченні гуманітарних дисциплін; поглиблення професійної спрямованості у викладанні іноземної мови; використання психолого-педагогічних тренінгів при вивченні навчальних дисциплін гуманітарного циклу) сприятиме підвищенню рівня готовності до професійного спілкування фахівців, які працюватимуть у банківській галузі. Психолого-педагогічні умови були покладені в основу моделі формування готовності до професійного спілкування майбутніх фахівців фінансово-економічної сфери. Перспективи подальших досліджень у зазначеному напрямі ми вбачаємо в розробці та впровадженні моделі формування готовності до професійного спілкування майбутніх фахівців фінансово-економічної сфери.

Література

1. Апатова Н.В. Информационные технологии в школьном образовании / Н.В. Апатова. – М. : Школа – Пресс, 1994. – 254 с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – Ростов н/Д : Феникс, 1997. – 480 с.
3. Кадченко Л.П. Формирование готовности студентов педвуза к профессиональной деятельности средствами иностранного языка : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л.П. Кадченко. – Харьков, 1992. – 173 с.
4. Клочко В.І. Нові інформаційні технології навчання математики в техн. вищій школі : дис. ... д. п. н. / В.І. Клочко ; Вінницький державний техн. ун-т. – Вінниця, 1998. – 396 с.
5. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л.А. Петровская. – М. : МГУ, 1989. – 216 с.
6. Психология тренинговой работы: Содержательные, организационные и методические аспекты ведения тренинговой группы / И.В. Вачков. – М. : Эксмо, 2007. – 416 с.

ЧОРНОВІЛ І.С.

МІСЦЕ Й РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВНЗ

Реформування вищої освіти України висуває нові вимоги до якості підготовки спеціалістів. Перш за все, це зумовлено прискоренням соціально-економічного розвитку суспільства, що характеризується

поступовою й неухильною інтеграцією країни в європейські політичні, економічні та культурні структури. Надзвичайно важливого значення при цьому набуває підвищення освітнього рівня підготовки висококваліфікованих спеціалістів для всіх галузей діяльності, збагачення інтелектуального та творчого потенціалу. Цим світовим тенденціям відповідає вдосконалення системи вищої освіти в рамках входження України до Болонського процесу. Безперечно, вирішальну роль у цій реформі відіграє самостійна робота студентів, насамперед на етапі професійної підготовки.

Проблемі самостійної роботи студентів приділяють увагу такі науковці, як: В.К. Буряк, Б.П. Єсипов, П.І. Підкасистий, І.М. Шимко та ін. У своїх працях вони розглядають різні аспекти самостійної роботи, її наукові та методичні засади. Однак, незважаючи на широке коло досліджень, присвячених проблемі, багато питань, пов'язаних із нею, потребують подальшого вивчення. Зокрема, до сьогодні актуальним залишається питання, пов'язані з визначенням ролі та місця самостійної роботи студентів на етапі їх професійного становлення.

Мета статті – розкрити роль та місце самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих навчальних закладів.

Не викликає сумніву той факт, що самостійна робота студентів є основною формою навчання, особливо у вищій школі, оскільки вона прищеплює студентам необхідне вміння вчитися, сприяє формуванню високої культури розумової праці. Питання лише в тому, як розвивати в студентів потребу в самостійній праці, як стимулювати індивідуальний творчий процес пізнання. Сьогодні без використання самостійної роботи, що активізує навчальну діяльність, успішного засвоєння знань бути не може. Саме тому досягти високого рівня інтелектуального розвитку особистості можна тільки через новий підхід до використання форм активізації пізнавальної діяльності, серед яких ми виокремлюємо самостійну роботу.

Відповідно до нормативів, розроблених Міністерством освіти і науки України, при загальному обсязі навчального навантаження студента 54–60 годин на тиждень, самостійна робота становить 14–16 годин (36 годин займають аудиторні заняття) [13].

Самостійна робота студентів є основною формою оволодіння знаннями у вільний від аудиторних занять час. Відповідно до нормативів, на самостійну роботу відводиться не менше ніж 1/3 і не більше ніж 2/3 загального обсягу навчального часу, передбаченого навчальним планом для вивчення дисципліни [11].

На сьогодні існують різноманітні трактування терміна “самостійна робота студентів”, що свідчить про наявність ряду суперечностей та проблем у цій сфері. Серед них – розбіжність у розумінні сутності самостійної роботи студентів.

Для того, щоб з'ясувати сутність самостійної роботи студентів, визначити її роль та місце на етапі професійного становлення, розглянемо, насамперед, визначення цього терміна.

Так, наприклад, Б.П. Єсіпов розглядає самостійну роботу як таку, що виконується без особистої участі вчителя, за його завданнями в спеціально відведений для цього час; при цьому учні свідомо прагнуть досягти поставленої мети, докладають зусиль і виражають у тій чи іншій формі результати своїх розумових або фізичних (або тих і інших) дій [7, с. 112].

Радянський дослідник П.І. Підкасистий розуміє під самостійною роботою такий засіб навчання, який:

- у кожній конкретній ситуації засвоєння відповідає конкретній дидактичній меті й завданню;

- формує на кожному етапі просування від незнання до знання необхідний обсяг знань, умінь і навичок для розв'язання певного класу пізнавальних завдань і просування від нижчих до вищих рівнів розумової діяльності;

- виробляє в учнів психологічну установку на самостійне систематичне поповнення своїх знань і вироблення вмій орієнтуватися в потоці наукової й політичної інформації при вирішенні нових пізнавальних завдань;

- є важливою умовою самоорганізації та самодисципліни тих, хто навчається, при оволодінні ними методами пізнавальної діяльності;

- є важливим знаряддям педагогічного керівництва й управління самостійною пізнавальною діяльністю учнів у процесі навчання [10].

Такі вчені, як В.М. Андрєєва, Л.І. Андропова, Л.Ф. Тумбасова, визначають самостійну роботу як форму навчально-виховного процесу, що охоплює позааудиторну й аудиторну діяльність, будь-який вид самостійної навчальної чи комунікативної діяльності, що виконується в режимі взаємоконтролю, самоконтролю чи віддаленого за часом контролю викладача [1].

У дослідженнях Ю. Попова, В. Орбинського, В. Полєсного самостійна робота студентів розподіляється на “дві складові: така, що організовується викладачем, і самостійна робота, яку студент організовує за своїм розумінням, без безпосереднього контролю (підготовка до лекцій, лабораторних та практичних занять, колоквіумів, заліків, іспитів тощо)” [12].

Українські дослідники В.В. Бєдь та А.О. Малишев вважають, що самостійна робота – це активна розумова діяльність студента, пов'язана з виконанням якого-небудь завдання. Саме наявність завдання й цільової установки на його виконання є характерними ознаками самостійної роботи, а необхідною умовою – відсутність безпосередньої побічної допомоги [2, с. 11].

Вітчизняна дослідниця І.М. Шимко зазначає, що самостійна робота – це організована та контрольована самим студентом, відповідно до його внутрішніх пізнавальних мотивів, навчальна діяльність, що здійснюється ним у більш зручній, раціональній, на його погляд, час на основі позааудиторного опосередкованого системного управління цією діяльністю викладачем [14, с. 35].

Українська дослідниця Н.І. Бойко визначає самостійну роботу як складне багатомірне педагогічне явище, що включає систему взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, які утворюють цілісну єдність, підпорядковану цілям виховання, освіти й розвитку в умовах її опосередкованого управління та самоуправління [3, с. 8].

У дослідженнях вітчизняного науковця О.В. Діордіященко зазначено, що самостійна робота студентів як складне педагогічне явище – це особлива форма навчальної діяльності, спрямована на формування самостійності студентів і засвоєння ними сукупності знань, умінь, навичок, що здійснюється за умови запровадження відповідної системи організації всіх видів навчальних занять. Мета самостійної роботи студентів двоєдина: формування самостійності як риси особистості й засвоєння знань, умінь, навичок [6].

Незважаючи на неоднозначні позиції у визначенні самостійної роботи, український учений В.К. Буряк вважає за можливе виділити такі провідні ознаки самостійної роботи студентів:

- наявність завдання;
- відсутність безпосередньої участі викладача у виконанні завдання;
- наявність спеціально відведеного часу;
- опосередковане управління викладачем пізнавальною діяльністю студентів [4, с. 15].

Також учений виділяє декілька характерних ознак досліджуваного поняття, а саме:

- вид діяльності, яка виконується без безпосередньої участі викладача;
- прояв таких якостей, як самостійність, активність, які, у свою чергу, підвищують самоорганізованість та самоконтроль;
- зумовленість цілеспрямованістю, яка, у свою чергу, залежить від мотивації діяльності студента [4, с. 15].

Самостійна робота, як зазначають В.М. Король та О.П. Савченко, – один з обов'язкових видів навчально-пізнавальної діяльності студента, що виконує різні функції, серед яких важливе значення мають:

- навчальна, яка полягає в опрацюванні першоджерел, що сприяє більш глибокому осмисленню вже засвоєної суми знань;
- пізнавальна, призначення якої полягає в опануванні новою сумою знань, розширенні меж світогляду;
- коригувальна, що передбачає осмислення новітніх теорій, концепцій, категорій, підходів до визначення сутності відомих понять, напрямів розвитку науки тощо;
- стимулювальна, сутність якої полягає в такій організації самостійної роботи, коли студент отримує задоволення від результатів пізнавальної діяльності;
- виховна, що спрямована на формування таких якостей, як воля, цілеспрямованість, відповідальність, дисциплінованість;

– розвивальна, що спрямована на розвиток самостійності, творчості, дослідницьких умінь особистості [8, с. 12].

У свою чергу, О.В. Діордіяченко виділяє такі основні функції самостійної роботи студентів:

– виховну – розвиток самостійності як риси особистості й стереотипу пізнання;

– навчальну – набуття вмінь і практичних навичок, техніки їх самостійного оновлення, творчого застосування;

– освітню – здобуття студентами загальноосвітніх професійних умінь, знань та навичок на основі системи пізнавальних завдань, детермінованих дидактичними вимогами;

– коригувальну – власне коригування своєї діяльності;

– прогностичну – оцінювання можливого результату, виконання завдання, реалізація ранньої професіоналізації навчання;

– аналітичну – аналіз інформації про результативність самостійної роботи студентів на завершальному етапі [6].

Самостійна робота має певні особливості, що відрізняють її від навчально-пізнавальної діяльності в цілому. Вона планується викладачем, який визначає обсяг, зміст, загальні терміни виконання; організовується ним при визначенні форм звітності за виконану роботу, місця та часу звітування; забезпечує умови здійснення звіту. У такому розумінні самостійна робота не може бути самостійною ні на мотиваційному, ні на технологічному, ні на організаційному рівнях. Мотиви виконання кожного конкретного виду самостійної роботи формуються в студента під впливом реалізації стимулювальної функції самостійної роботи й залежать від рівня її реалізації викладачем [8, с. 12].

Сутність самостійної роботи в Р.В. Олійника полягає в тому, що це є пізнавальна діяльність, яка виконується студентами самостійно, під необхідним керівництвом викладача, іноді за заданою програмою або інструкцією з урахуванням психологічних особливостей, особистих інтересів і планів студентів [9, с. 8].

Українські дослідники В.В. Бедь та А.О. Малишев пропонують свою модель самостійної роботи студентів, де основним елементом є навчальне завдання, яке складається з трьох етапів.

Підготовчий етап, на думку вчених, включає в себе різні види готовності студента до виконання завдання, організаційно-методичне й матеріально-технічне забезпечення його самостійної роботи [2, с. 11].

Під теоретичною готовністю студента розуміють його підготовленість у теоретичному плані, тобто здатність застосовувати наявні знання під час виконання завдань [2, с. 11].

Практична готовність визначається такими навичками й уміннями:

– планування самостійної праці;

– робота з конспектом лекцій, з підручником; пошук інформації;

– використання розумових операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації тощо).

Психологічна готовність студента, як зазначають дослідники, передбачає, насамперед, наявність мотивів на виконання цього завдання. Щоб поставлене перед студентом завдання стало збудником його розумової чи практичної діяльності, воно повинно бути ним прийняте. Внутрішнє прийняття завдання починається з актуалізації мотиву, що спонукає студента до виконання поставленого завдання, а відповідно, і до організації своєї самостійної роботи. Суттєвим елементом психологічної готовності є й така характеристика особистості студента, як упевненість, що свідчить про відсутність сумнівів у можливості виконання навчального завдання. Зазвичай на психологічну готовність студента до самостійної роботи впливають і його емоційно-вольові прояви.

Успіх підготовчого етапу залежить від організаційного й методичного забезпечення самостійної роботи студента (забезпеченість літературою, методичними рекомендаціями, наочним посібниками тощо) [2, с. 13].

Другий етап – безпосереднє виконання навчального завдання – найбільш важливий і відповідальний у самостійній роботі студента. Оскільки завдання частіше за все являє собою навчальне пізнавальне завдання, то під час його виконання задіяні всі психічні процеси, які забезпечують пізнавальну активність студента: відчуття, сприйняття, уява, пам'ять, мислення, увага тощо. На ефективність виконання завдання впливають такі особистісні якості студента, як: цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність та ін. [2, с. 13].

Завершальний етап самостійної роботи – аналіз виконаного завдання. У процесі аналізу студент оцінює якість і час виконання завдання, ефективність методів і засобів, використаних у процесі самостійної роботи. Для оцінювання якості виконаного використовується самоконтроль (деякі студенти із цією метою використовують взаємоконтроль, що можна оцінити як досить позитивний факт, який характеризує їх ставлення до навчання) [2, с. 13].

Українська дослідниця І.М. Шимко говорить про те, що самостійна робота є основою майбутньої самоосвіти спеціаліста, формує відповідну мотивацію та навички самоосвіти. Дослідниця зазначає, що якщо студент не навчиться самостійно працювати з урахуванням як мотиваційного, так і технологічного компонентів цієї діяльності протягом навчання у вищому навчальному закладі, то в подальшому своєю самоосвітою він не займатиметься або ж вона даватиметься йому великими зусиллями [14, с. 36].

Самостійна робота необхідна не лише для оволодіння змістом певної дисципліни, а й для формування здатності брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблему, знаходити конструктивні рішення й вихід із проблемних ситуацій тощо. Вона дає змогу опанувати навички навчальної, наукової та професійної діяльності.

Самостійність у здобутті знань передбачає оволодіння складними вміннями й навичками бачити зміст та мету роботи, організовувати власну

самоосвіту, вміння по-новому підходити до вирішуваних питань, пізнавальну й розумову активність і самостійність, здатність до творчості. Досвід переконує, що далеко не всі студенти виявляють свідомість і волю, вкрай необхідні для організації власної самостійної роботи.

Самостійна робота в процесі професійної підготовки спрямована, насамперед, на:

- поглиблення та розширення знань;
- формування інтересу до пізнавальної діяльності;
- засвоєння прийомів процесу пізнання;
- розвиток пізнавальних здібностей.

Цю ідею продовжують українські вчені В.М. Грібов та О.О. Пилипенко. Дослідники пишуть про те, що самостійна робота студентів у процесі навчання:

- має вирішальне значення для розвитку самостійності як однієї з провідних рис особистості фахівця з університетською освітою;
- сприяє формуванню в студентів культури розумової праці, набуттю вмінь помірковано витратити свій час;
- розвиває такі якості, як організованість, дисциплінованість, ініціативність, воля;
- виробляє розумові вміння й операції, навчає самостійно мислити;
- дає змогу сформувати свій особливий стиль роботи, який найбільш повно відповідає уподобанням і пізнавальним навичкам студента [5, с. 150].

У зв'язку із цим провідною тенденцією вищої школи стає збільшення обсягу й підвищення якості самостійної роботи студентів як основного чинника їхнього особистісного розвитку та набуття професійної компетентності.

Висновки. Виходячи з вищерозглянутого, можемо зробити висновок, що самостійна робота є однією з основних форм навчання, особливо у вищій школі, оскільки вона прищеплює студентам необхідне вміння вчитися, сприяє формуванню високої культури розумової праці. Питання лише в тому, як розвивати у студентів потребу в самостійній роботі, як стимулювати індивідуальний творчий процес пізнання. Крім практичного, самостійна робота має велике виховне значення: вона відіграє велику роль у структурі індивідуальності сучасного спеціаліста, тобто формує в майбутніх працівників на етапі професійного становлення самостійність, цілеспрямованість, наполегливість.

Література

1. Андреева В.М. Методика активизации самостоятельной работы студентов ускоренного обучения / В.М. Андреева // Организация самостоятельной работы студентов в процессе изучения общественных наук. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. – Вып. 6. – С. 24–28.
2. Бедь В.В. Основи наукової організації праці студентів академії: навч.-метод. посіб. / В.В. Бедь, А.О. Малишев. – Ужгород : Вид-во В. Подяка, 2001. – 108 с.
3. Бойко Н.І. Організація самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. ... к.п.н. : 13.00.04 / Н.І. Бойко. – К., 2008. – 19 с.

4. Буряк В.К. Самостійна робота як системоутворюючий елемент навчальної діяльності студентів / В.К. Буряк // Вища школа. – 2008. – № 5. – С. 10–24.
5. Грібов В.М. Самостійна робота студентів для організації навчання за модульною технологією / В.М. Грібов, О.О. Пилипенко, А.В. Скрипиць // Електроніка та системи управління. НАУ. – 2006. – № 2 (8). – С. 149–156.
6. Діордіянченко О.В. Самостійна робота студентів у ВНЗ [Електронний ресурс] / О.В. Діордіянченко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Pedagogica/17894.doc.htm.
7. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Б.П. Есипов. – М. : Учпедгиз, 1961. – 239 с.
8. Організація самостійної роботи студентів / [за заг. ред. М.В. Король, В.Г. Мусієнко, Н.Т. Токової]. – Черкаси : ЧДУ, 2003. – 216 с.
9. Олейник Р.В. Развитие познавательной самостоятельности студентов : автореф. дис. ... к. п. н. : 13.00.01 / Р.В. Олейник. – Х., 1991. – 19 с.
10. Пидкасистый П.И. Организация деятельности ученика на уроке / П.И. Пидкасистый. – М. : Знание, 1985. – 80 с.
11. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
12. Попов Ю. Организация самостоятельной работы студентов в бакалавриате / Ю. Попов, В. Орбинский, В. Полеснов // Высшее образование в России. – 1998. – № 4. – С. 87–89.
13. Цимбалюк Н.М. Організація самостійної роботи студентів : метод. рекомендації / Н.М. Цимбалюк. – К., 2001. – 13 с.
14. Шимко І. Проблеми організації самостійної роботи у вищій школі / І. Шимко // Рідна школа. – 2005. – № 8. – С. 34–35.